

KUNST

en

WETENSCHAP

ARMANDO ● LEVENDE CELLEN ● DE
GESCHIEDOPVATTING VAN MEINECKE
● EEN NIEUW INSTRUMENTARIUM IN
DE TANDHEELKUNDE ● MIMETIEK ●
DATABESTANDEN ● VERGETEN ● DE
KARAVAN VAN PETER HIEMSTRA EN
HENK SLOMP ● MAX PLANCK ● EEN
VIERKANTE KILOMETER LANDSCHAP
● TARZAN ● ONDERTEKENING VAN
EEN SCHILDERIJ ● FERDINAND RIES

● SCHILDERIJEN VAN AKY DE ZWART
● JAPANS CULTUURGOED ● VRIJHEID

VENSTER OP DE WERELD

EÉN VIERKANTE KILOMETER LANDSCHAP ONDER DE LOEP

JOOP SCHAMINÉE EN ANTON STORTELDER

Wat is het verhaal van een willekeurig gekozen stukje platteland ergens in Nederland, gezien door de ogen van verschillende mensen. Enerzijds de ogen van de bewoners, anderzijds de ogen van onderzoekers, de laatste vanuit een veelheid aan disciplines? Het verhaal van het platteland waar mensen wonen en werken, waar ze al eeuwenlang proberen het beste ervan te maken. Het land ook waaraan ze zijn verknocht, met de planten en dieren die daar leven, hun eigen natuur en landschap. Gekozen is voor een vierkante kilometer op Schouwen-Duiveland, aan de zuidkant van het dorp Dreischor.

De kennis en beleving van deze bewoners verbinden met de specifieke en specialistische kennis van wetenschappers, dat is de centrale gedachte van 'Venster op de wereld'. Daarnaast worden de ruimtelijke en temporele relaties van dit stuk landschap geanalyseerd. Ruimtelijk gaat het om de relaties van een aantal plekken binnen de vierkante kilometer met de buitenwereld. De samenhang in de tijd wordt geschetst aan de hand van historisch onderzoek en de blik naar de toekomst. Hoe is het een met het ander verbonden? Hoe is deze vierkante kilometer een venster op de wereld? Uitdrukkelijk gaat het niet om de topnatuur van Natura 2000 en om de zeldzame soorten van rode lijsten, maar om de minder veeleisende natuur dichtbij.

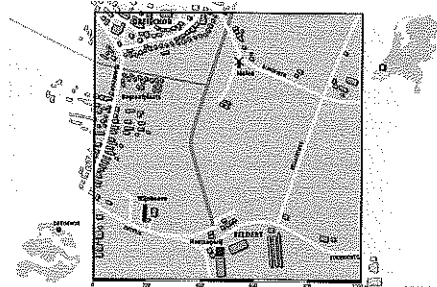
VIERKANTE KILOMETER

Ankerpunten zijn een twaalfstal plekken in de vierkante kilometer ten zuiden van Dreischor: een oude kreekrest, de uitgestrekte akkers met spruitkool, een historische molen, een houtzagerij, een heuse wijnhoeve, de kleine begraafplaats aan de rand van het dorp, twee slachtoffers van de watersnoodramp van 1953 begraven liggen, een weg met de naam Vlasakker, een klein streek- en landbouwmuseum, een minicamping, diverse boerenbedrijven. Maar de hoofdrolspelers zijn de mensen die het verhaal over deze vierkante kilometer vertellen, de bewoners van dit gebied, zoals de spruitjesboer en de wijnboer, de vrijwilligers van het museum, de molenaar, de houtzager, de gemeenteambtenaar die verantwoordelijk is voor het onderhoud van de wegen in het buitengebied, maar misschien ook de moeder of de zus van het driejarig kindje dat in die bewuste nacht de ramp niet heeft overleefd. En dan de wetenschappers die op hun eigen, gedreven manier van dit stukje Zeeland verhaal zullen doen. De botanicus die toelichting geeft op de plantensoorten en de vegetatie, met aandacht voor die ene invasieve bramensoort, een vogeldeskundige die bijvoorbeeld kijkt naar grote groepen ganzen die hier ieder jaar vanuit het hoge noorden neerstrijken, de bodemkundige die met zijn handen in de klei wroet en vaststelt dat de bodem ter plaatse inderdaad geschikt is voor het verbouwen van druiven, de hydroloog die kijkt naar het grondwater, iemand die alles weet van insectenplagen of van de korstmossen op de bomen, als ook de landbouweconoom, de historicus, de recreatie-deskundige en de socioloog die de leefbaarheid van de vierkante kilometer onder de loep neemt en kijkt naar perspectieven.

MULTIMEDIAAL

Omdat het project zich daar bij uitstek toe leent, is vanaf het begin gekozen voor een multimediale aanpak. Niet alleen worden de resultaten verrat in een boek, maar ook in een documentaire,

in radioportretten en wordt samengewerkt met landelijke en regionale kranten. Eerder dit jaar (3 april) verzorgde *Trouw* de aftrap van het project en de *Provinciale Zeeuwse Courant* heeft laten weten ruime aandacht aan het project te willen besteden. Gedacht wordt aan een reeks van twintig afleveringen, waarbij steeds een ander aspect centraal zal staan: met onderwerpen als krimp, overlevering en toekomst. In het boek komen de verhalen van de lokale bewoners en de onderzoekers samen. Historisch beeldmateriaal wordt verzorgd door het Streek- en Landbouwmuseum de Goemanszorg, de historische kring Stad en Lande, en de Zeeuwse Bibliotheek. De samenhang van deze ene vierkante kilometer met de grote buitenwereld zal worden duidelijk gemaakt aan de hand van analyses en kaarten. Waar precies komen die ganzen vandaan, wat gebeurt er als de prijs van spruiten zakt, hoe komt de zagerij aan zijn hout en waar gaan de gezaagde planken naar toe, heeft de wijnboer ook afzet buiten Zeeland? Het huidige landschap is slechts een momentopname. Historisch onderzoek zal uitwijzen dat het landschap voortdurend aan veranderingen onderhevig is geweest, en ook in de toekomst zal het blijven veranderen.

DE VIERKANTE KILOMETER EVEN TEN ZUIDEN VAN DREISCHOR OP SCHOUWEN-DUIVELAND
BRON: TROUW

Het betrekken van lokale kunstenaars bij het project en de ontwikkeling van een website met inzet van de sociale media zijn andere voorbeelden van de holistische aanpak. Wat het eerste betreft is het initiatief genomen lokale, regionale en landelijke kunstenaars uit te nodigen zich te laten inspireren door de vierkante kilometer; de resultaten zullen in 2014 worden tentoongesteld in de expositieruimte De Bewaerschole in Burgh-Haamstede. Wat de website en sociale media betreft is een samenwerking aangegaan met hogeschool Van Hall Larenstein. Zo zullen studenten in het kader van hun afstudeerwerken aan de beoogde website en andere uitingsvormen in de moderne media (weblog, facebook, twitter).

DOCUMENTAIRE

In de vierkante kilometer gaat filmmaker Stijn van der Loo op zoek naar verschillende verhalen, lange lijnen, waarin zowel iets aan de hand is in het nu en de komende tijd, en in het verleden. Daarin laat hij zich leiden door een aantal personages. De zaken die hij zo zal tegenkomen worden aanknopingspunten om met de wetenschappers de diepte in te gaan. Een voorbeeld van zo'n verhaal is de wijnboerderij De Kleine Schorre. De wijnboerderij wordt op dit moment verbouwd. In deze verbouwing stappen we in. Er wordt gefilmd tot een zeker resultaat is bereikt: tot de verbouwing klaar is of een mijlpaal is bereikt. In het proces van het verbouwen leren we de personages kennen: de boer zelf en zijn helpers/werknemers. Wat zijn dit voor mensen? Hoe werken ze? Hoe zijn ze met elkaar? Wat wil de boer met deze verbouwing en breder: met zijn bedrijf? Waar komt deze boer van-

daan? Zijn vader was een spruitenboer, op hetzelfde land. We leren vader kennen, via hemzelf en ook via de zoon. Van hem het verhaal van de boerderij en de verhalen die te maken hebben met het land, met het lot en met bepaalde keuzen die gemaakt werden voor de toekomst. We zien de bedrijfsvoering van de wijnboerderij: het werken op het land, gastarbeiders, het proces van wijn verbouwen en maken. Tegenwoordig wordt veel werk gedaan door Polen. Wijn maken in Zeeland, kan het? Hoe staat het met de grond en het grondwater?

VEGETATIE

Als voorbeeld van een beschouwing vanuit de onderzoekers volgt hier een korte schets over de plantengroei van het kleiland-schap ten zuiden van Dreischor, die onafwendbaar ook een verhaal is over het verleden, je kunt er niet omheen. En dat is niet alleen te wijten aan de watersnoodramp van 1953. Ook de teloorgang van de vlasteelt heeft zijn natuurtol geëist, in het bijzonder in de nivellerings van de specifieke flora-elementen van de akkers.

Wat de ramp betreft: de maandenlange onderdompeling met zeewater betekende het einde van alle bomen en struiken, en daarmee van landschapselementen als boomsingels, struwelen en kleine bosjes. De houtgewassen moesten daarna maar zien het verloren terrein weer in te nemen en tot op heden is dat een aantal soorten niet gelukt. Naast de directe vernietiging door het zilte water was er een indirect effect van de ramp, dat qua uitwerking zeker zo ingrijpend was. Zoals Duitsland na de Tweede Wereldoorlog, tot op de dag van vandaag, economisch weet te profiteren van wat het *Wirtschaftswunder* is gaan heten, zo kon in Zeeland op het verwoeste land een nieuwe opzet worden gemaakt en een strakke mechanisatie worden doorgevoerd, compleet met schaalvergroting en verregaande intensivering van de landbouw. Alleen wilde planten en begroeiingen die bestand zijn tegen intensieve grondbewerking en hoge mestgiften, wisten zich in te voegen in dit landschap.

Het verhaal van de vlasakkers is nog dramatischer. In het klassieke overzicht van *Plantengemeenschappen in Nederland* van Victor Westhoff en Hanneke den Held uit 1969 wordt melding gemaakt van bijzondere onkruidgemeenschappen van vlasakkers. Kenmerkende soorten zijn Vlasdolik, Vlashuttentut en Vlaswarkruid. Of beter gezegd: waren, want dit vegetatietype is 'sinds vele jaren niet meer inheems', zoals de auteurs vermelden. Vlasdolik werd voor het laatst gevonden in 1949 op de Sint-Pietersberg in Zuid-Limburg. De soort zou zijn verdwenen door het verminderen van de vlasteelt en zaadzuivering. Hetzelfde geldt voor Vlashuttentut, die voor het laatst is gezien in 1931 in Watergraafsmeer bij Amsterdam. De vruchten en zaden van Vlashuttentut hebben dezelfde vorm en grootte als die van Vlas. Verondersteld wordt dat dit specifieke vlasakkeronkruid is ontstaan uit andere vormen van Huttentut, het gewas dat vroeger als oliezaad vaak samen met vlas werd verbouwd. De planten werden als groente gegeten en van de stengels werden bezems gemaakt. Vlaswarkruid werd voor het laatst in 1920 in ons land gezien, op Goeree. De botanicus De Wever vermeldt dat Vlaswarkruid met het verdwijnen van het laatste perceel vlas in 1901 uit Zuid-Limburg was vertrokken. De soort is een cultuurvolger, van oorsprong afkomstig uit het Midden-Oosten. Ze is in Nederland vermoedelijk nooit algemeen geweest, hoewel plaatselijk wel talrijk, getuige een citaat uit de *Flora Batava* 'eene woekerplant en allerschadelijkst onkruid op het vlas'.

DOEL

Het project wil laten zien hoe mensen op totaal verschillende manieren kijken naar een klein stukje Nederland, naar een gewoon stukje platteland. Het is van belang dit in kaart te brengen,

omdat al die beschouwingen, zowel die van de onderzoekers als die van de lokale bewoners, authentiek zijn en er toe doen. De uiteenlopende kijkrichtingen belichten verschillende stukjes van een en dezelfde werkelijkheid, leidend tot een caleidoscoop van fascinerende, verrassende, inspirerende en ontroerende beelden. Een werkelijkheid die in de tijd verankerd is in een eeuwenlang verleden en in de ruimte in een wereld die zich uitstrekt tot ver buiten de vierkante kilometer. Kennis van het landschap in al zijn facetten en samenhangen is van wezenlijk belang voor het ontwikkelen van een visie op en de filosofie van het landschap. Wat zijn hoge of juist lage landschappelijke waarden? Wie mag daarover oordelen? Op basis van welke criteria? Misschien leert het project ons om minder lichtvaardig met onze leefomgeving en onze landschappen om te gaan.

GANZENVLICHT IN MAART

FOTO: WIM VAN DER ENDE

Prof. dr. J.H.J. Schaminée en dr. A.H.F. Stortelder zijn beiden als vegetatiekundigen verbonden aan het onderzoeksinstituut Alterra te Wageningen. Zij hebben samen een groot aantal boeken over natuur en landschap op hun naam, waaronder de vijfdelige reeks De Vegetatie van Nederland. Op dit moment houden zij zich onder meer bezig met de rol van de landbouw in het Europese natuurbeleid en met het vraagstuk streekeigen natuur.